

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

zog onderstreept het belang van het nooit eindigende proces van constructie en de-constructie van de Vader in de analytische «Spielraum».

Totem en taboe en *De man Moses en de monotheïstische religie* zijn standaardwerken van Freud die in het boek meermaals aangehaald worden, maar vooral in het laatste deel komen ze volop aan bod. In dit stuk wordt de eerste invulling van de «Dode Vader»-theorie, wat volgens Muller «de Cultuur» is, nader bekeken. Het gaat hier over de socialiserende functie die volgens Freud geïntroduceerd werd in de samenleving via de moord op de mythische vader van de oerhorde. Maar welke verbale autoriteit heeft de symbolische vader nog in de hedendaagse samenleving? Tayler tracht dit na te gaan door de pedagogie van vandaag te vergelijken met die van toen Latijn nog als Vadertaal fungeerde. Volgens hem worden taal en denken grotendeels opgeofferd als er in de klas geen plaats meer is voor de Leraar/Vader. Crapanzano beschrijft het «discours figé» (gestolde vertoog) van een groepering Harkis, Algerijnen in Frankrijk, die enkel onderdrukking en discriminatie kenden. De vaders dragen hun trauma over door de stilte die ze hierover in stand houden: ze fungeren als levend-dode vaders. Het laatste hoofdstuk van het boek is van de hand van Julia Kristeva. Op fascinerende wijze bestudeert ze het effect van het christendom op mens, kunst en literatuur door de verrijzenis van het vermoorde teken (*A Father is beaten to Death*) in de sublimatie te doorgronden.

Meyers eindigt dit boek met een bemoeidigende epiloog, waarin ze de positie van de vader in het moderne gezin positief benadert. Ze bedankt de schrijvers voor het verbreden en verdiepen van het analytische veld door hun bijdrage in dit boek. Ik sluit me hierbij aan.

Melanie Klein aan de bakermat van de kinderpsychoanalyse

Bespreking van

.....
 Claudia Frank (2009). *Melanie Klein in Berlin — Her first psychoanalyses of children* (vert. S. Leighton & S. Young). The New Library of Psychoanalysis. Redactie en voorwoord: Elizabeth Spillius. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 48498 5, 503 pp., £ 24,99

GERTIE BÖGELS

.....
Melanie Klein in Berlin verscheen oorspronkelijk in het Duits onder de titel: *Melanie Kleins erste Kinderanalysen*. De auteur, Claudia Frank, leeranalytica bij de DPV/IPA, was tot 2001 voorzitter van de afdeling Psychoanalyse, psychotherapie en psychosomatiek aan de Universiteit Tübingen en is coredacteur van het *Jahrbuch der Psychoanalyse*. Frank heeft met dit boek de psychoanalyse een grote dienst bewezen, zoals Spillius in het voorwoord schrijft. Kleins ontwikkeling van de kinderaanlyse heeft immers ook een enorme impact gehad op de hele psychoanalytische theorievorming en op de behandeling van volwassenen. Het is een bijzonder en aangrijpend boek doordat het een chronologische verbinding tot stand brengt tussen de publicaties van Klein, haar ongepubliceerde artikelen, de tot dan toe onaangeroerde persoonlijke werkaantekeningen van psychoanalyses, en dagboekantekeningen uit het Melanie Klein Archiv. Verder bevat het de volledige, ongecorrigeerde tekst — inclusief de kindertekeningen — van vier van de tweeëntwintig kinderaanlyses die Klein op zich nam na haar vertrek uit Budapest. Dit speelde van 1921, aan de één jaar eerder geopende Berlijnse Polikliniek voor psychoanalyse, tot midden 1926, toen Klein naar Londen vertrok. Het boek biedt de lezer gelegenheid om van zeer nabij het

ontwikkelingsproces van Melanie Kleins psychoanalytische techniek — en daarmee van de ontdekking van de analytische speltherapie — te volgen. De intimiteit die daarmee gecreëerd wordt, stelt de lezer in staat de atmosfeer van het interactieproces 'hautnah' te ervaren. De geboorte van de kleiniaanse kinderanalyse en de allereerste theorievorming, bijvoorbeeld over de betekenis van de negatieve overdracht, worden hier geschetst. Klein ontdekt de samenhang tussen een geremde intellectuele ontwikkeling en de vroegkinderlijke bewuste en onbewuste fantasieën die kunnen leiden tot het wrede, bestraffende geweten van de dwangneurose. In dit verband komt de betekenis van de 'drive for knowledge', oftewel het 'epistemophilic instinct', duidelijk naar voren als een belangrijke drijfveer voor Klein, maar klaarblijkelijk ook voor Frank.

De auteur heeft de authentieke handschriften, kladjes en de eerste gepubliceerde theoretische concepten nauwkeurig onderzocht en ze op kernpunten vergeleken met de zich simultaan voltrekkende kinderanalytische ervaring van Anna Freud en de veel latere theorievorming door Wilfred Bion. Gestimuleerd door haar eerste leeranalyticus Sándor Ferenczi, begon Klein haar kinderanalyses volgens de techniek voor volwassenen, met de patiënt liggend op de bank. Het spelgoed werd in tweede instantie 'ontdekt', eerst als verzachtend middel voor de negatieve overdrachtsgevoelens, maar later, met de voortschrijdende ervaring, als een uitstekend vervangmiddel voor het vrij associëren in de volwassenenanalyse. Klein vergeleek de taal van het spel met die van de droom, waarin dezelfde verschijnselen als verschuiving en verdichting plaatsvinden. Ook de negatieve overdracht werd geleidelijk aan ontdekt. Wanneer het kind zich op verschillende manieren heftig tegen de behandeling verzet, uit angst of vijandigheid, dan heeft dit authentieke psychodynamische betekenis, bijvoorbeeld als strafbehoefte voor een onbewust schuldgevoel. Aandoenlijk is de beschrijving van de analyse van de

vier en een half jaar oude Ruth, die moeilijk omgaat met andere kinderen. De analyse duurt honderdnegentig sessies over een periode van twee jaar en wordt voortijdig beëindigd door verhuizing. In het analyseuur mag haar juf niet weggaan terwijl ze haar therapeut categorisch negeert. Alle pogingen tot contact, zoals spelen of haar uitnodigen te praten, zijn vergeefs, schrijft Klein. Ook de juf meent dat het geen zin heeft zo verder te gaan. Maar intussen doet het kind knikkers in een beker en drukt de deksel er stevig op; ook heeft ze even eerder de tas van juf bekeken en zorgvuldig dichtgemaakt, en met hetzelfde gebaar heeft ze muntjes veilig in een beurs gedaan en die dichtgemaakt. Dan zegt Klein tegen Ruth, vanuit het gevoel dat ze toch niets meer te verliezen heeft, dat de knikkers en de muntjes kinderen zijn in mammies buik, en dat ze die veilig wil opsluiten zodat ze niet nog meer broertjes en zusjes zal krijgen. Het effect is verbijsterend, vooral voor de juf, schrijft Klein, en ze beschrijft verder, hiermee de juistheid van de duiding bewijzend, hoe het kind vervolgens de aandacht naar haar toe keert en op een geheel andere wijze begint te spelen, een voor haar al bekende typische reactie op 'resolving repression' (p. 44 e.v.). De verdere lotgevallen laten mooi zien hoe de kinderpsychoanalyse zich met vallen en opstaan ontwikkelt. En de auteur vergelijkt de vorderingen van de beide protagonisten, Anna Freud en Melanie Klein, op een intrigerende en bijna onbevooroordeelde wijze.

Frank ontkracht *en passant* een aantal hardnekkige geruchten rond het aantal en het soort behandelingen dat Klein in haar Berlijnse tijd heeft verricht. Belangrijk is dat Frank hierbij de manuscripten ook psychoanalytisch benadert. Ze gebruikt de tegenoverdracht in de zin van Paula Heimann, namelijk alle reacties die de patiënt — in dit geval de casusbeschrijvingen van de auteur Melanie Klein — bij je oproept benutten als bron van informatie. Zo kan de weerstand van de therapeut blijken uit gaten in de tekst van de casusbeschrijving, vergissingen,

doorhalingen, duistere passages of inconsistenties in het betoog.

Het is fascinerend te zien hoe Anna Freud en Melanie Klein in hun conflict over de negatieve overdracht oprecht strijd leveren voor de nieuwe inzichten, zowel met zichzelf als met de ander. In de voortgaande ontwikkeling van het analytische instrumentarium blijven ze toch — vaak heftig — met elkaar en met hun collega's communiceren, in een continue stroom van lezingen en publicaties.

Melanie Klein in Berlin is een belangrijk boek, ook voor therapeuten die alleen volwassenen behandelen, juist vanwege de verbindingen tussen de kindanalyse en de grondslagen van de psychoanalytische theorie. Daarbij is het een intrigerend historisch document.

De levensloop van het narcisme

Bespreking van

Willem Heuves & Nelleke Nicolai (red.)
(2009). *Narcisme — Psychoanalytische beschouwingen*. Amsterdam: Boom.
ISBN 978 90 8506 690 3, 148 pp., €16,50

MARC HEBBRECHT

Met *Narcisme* wordt een exemplaar toegevoegd aan de reeks van PSU-symposiumboeken. Behalve de inbreng van vijf bekende Nederlandse psychoanalytici is er een interessante bijdrage uit kritisch-humanistische hoek van prof. Kunneman. Ditmaal geen Vlaamse vertegenwoordiging! Spijtig, wellicht zou de inbreng van de Franse psychoanalyse dan wel gewaarborgd zijn, wat nu niet het geval is. Vergeefs heb ik de literatuurlijsten nagespeurd op verwijzingen naar Green, Grunberger, Lacan, Kristeva... auteurs die in een hedendaags essay over

het narcisme toch niet mogen ontbreken. Heb ik daarmee een blinde vlek van de Nederlandse psychoanalyse blootgelegd? Mijn aanvankelijke kritische reflex wordt afgezwakt naarmate ik me in het boekje verdiep. Al bij al is het een aangename voordrachtenreeks, die je in één ruk uitleest: licht verteerbaar en toch niet oppervlakkig, voorzien van sprekende klinische vignetten, met aandacht voor groepen die niet tot de klassieke psychoanalytische cliëntèle behoren. Ook ontdek ik enkele nieuwe ideeën, die ik hier in een notendop de revue laat passeren.

Volgens Schalkwijk verwijst narcisme naar een specifieke psychodynamiek die in dienst staat van emotieregulatie, handhaving van het zelfbeeld en ondersteuning van de identiteit. Narcisme is een dynamisch, zelfregulerend proces. De oermythe leert ons dat narcisme geen prettige eigenliefde is, maar een straf voor de afwijzing van de ander. Narcisme is de toestand waarin iemand zich totaal heeft geïdentificeerd met de beelden van anderen; er is geen scheiding meer tussen hoe iemand zichzelf of de ander beleeft. Narcisme gaat vaak samen met loochening van de realiteit. Wie de realiteit toch aanbrengt, krijgt narcistische razernij over zich heen. Schalkwijk verwijst onder anderen naar Modell, die narcisme opvat als een inkapseling in een cocon, een zich afsluiten in een wereld van almachtige zelftoereikendheid als verdediging tegen de wens voor versmelting met een ander. In navolging van Lachmann schrijft Schalkwijk dat de ramp bij het narcistisch wordende kind niet zozeer in het trauma ligt, maar wel in het zich onttrekken aan de cocreatie van een gezamenlijke wereld en het afwijzen van de mogelijkheid van wederkerige interactie. De innerlijke dynamiek is niet meer levend, de omgang met zichzelf en anderen niet meer creatief, er ontstaan parasitaire relaties. Ten slotte wordt verwezen naar Symington, die narcisme definieert als het afwijzen van een emotioneel geladen, vitaliteit gevende objectrelatie ('de levengever'). Het gaat